

INTERPRETÁCIA WEINWURMOVHO DIELA V SNG

Irena Dorotjaková

Slovenská národná galéria okrem tradičných odborov výtvarného umenia, akými sú maľarstvo, grafika, či sochárstvo, zastrešuje aj architektúru, ktorú približuje verejnosti ako časť viacodborových umeleckých, historických či tematických expozícií, alebo ako komplexných expozícií osobností, či ako vybraný segment diela konkrétneho architekta. Špecifikom architektúry je priestor a hrá v ňom rolu hmota, svetlo, kompozícia, konštrukcie, koncept, ale aj spoločensko-historický kontext. A preto si pri každej výstave o architektúre tvorcovia zákonite kladú otázky: *Ako ponúknuť vybranú tému architektúry širokým vrstvám návštevníkov? Ako vystavovať architektúru namiesto v súčasnosti čo najvýstižnejšie a aké prostriedky na to využiť?* K týmto otázkam pristúpila skutočnosť, že za niekoľko posledných dekád sa posunula optika na dejiny umenia, na inštitúciu múzea (galéria je špecializovaným múzeom tiež) a na vystavovanie. Súvisí to s otázkami nových dejín umenia, na ktorých participuje vizuálna kultúra a nová antropológia. V súčasnosti sa prísľušníci rôznych profesií od umeleckých historikov, kritikov, kurátorov, umelcov, architektov, sociológov, antropológov a filozofov zaoberajú inštitúciou múzea, vnášajú na ňu nové pohľady a reflektujú ju z vlastných pozícií, svojimi vlastnými nástrojmi a agendami.¹ Vzniklo nové interdisciplinárne odvetvie s názvom kritická teória múzea alebo nová muzeológia. Popredná slovenská umelecká historička Mária Orišková napísala: „... na západ od našich hraníc už pomerne dlho prebieha obrovský rozkvet múzeí, ktorý nebývalým spôsobom znovupotvrďuje túto zvláštnu inštitúciu, zrodenú koncom 18. a začiatkom 19. storočia ako miesto poznávania, estetických zážitkov, zábavy, či kultúrnej turistiky 20. a 21. storočia.“² V rámci vzniku a rozvoja novej muzeológie ako interdisciplinárneho odvetvia, ktorá sa dotýka aj architektúry, ide „najmä o vystavovanie ako predvádžanie, inscenovanie, vizualizáciu, naráciu“³.

Slovenská národná galéria v Bratislave predstavila vo svojich priestoroch v Esterházyho paláci od 25. januára do 20. mája 2018 výber z diela Fridricha Weinwurma. Výstavu *Friedrich Weinwurm: nová cesta* kurátorsky pripravila prof. Henrieta Moravčíková, za galériu sa odborne podieľal Denis Haberland, architektúru expozície navrhol Peter Moravčík, grafický dizajn Ľubica Segečová, autorkou súčasných fotografií diel bola Olja Triaška

Stefanovic', autorkou axonometrií objektov bola Laura Pastoreková. Pod rovnomenným názvom bol k výstave vydaný slovensko-anglický katalóg. Ten viac osvetľuje architektovo premýšľanie prostredníctvom troch kľúčových textov, ktoré vychádzajú po prvýkrát v slovenčine. Ide o články: *Nová cesta* (vyšiel v Novej Bratislave, 1931), *Dobe primerané staviteľské umenie* (vyšiel v *Moderne Welt*, 1924) a *Dnešná tvorba* (vyšiel v *Sborníku modernej tvorby úžitkovej*, 1931).

Friedricha Weinwurma (1885 – 1942) považujeme za najdôležitejšieho architekta funkcionalistickej avantgardy, ktorý v medzivojnovom období posunul architektúru na Slovensku k moderne a pokroku. Český historik architektúry Zdeněk Lukeš ho dokonca nazýva „slovenským Loosom“.⁴ Pre slovenskú avantgardu aj pre slovenskú historiografiu bol Weinwurm dôležitým architektom, ako „jedíný na Slovensku naplnil dobovú predstavu o sociálne orientovanom architektovi, organizátorovi života a vizionárovi nového spoločenského poriadku“,⁵ no stále aj navrhoval a presadzoval vecnú, účelnú, puristickú a pokrokovú architektúru. Spolu s Ignácom Vécseiom formoval, podobu viacerých slovenských miest, najmä Bratislavy. Na takmer stovke realizovaných diel sa Weinwurmovi darilo overovať kvalitu architektúry. Princípy Weinwurmovej tvorby, architektonickú formu, dispozičné a konštrukčné riešenia si osvojila celá generácia architektov.

Najdôležitejším prínosom osobnosti Friedricha Weinwurma bola jeho schopnosť integrovať v diele sociálny program a avantgardnú architektúru *novej vecnosti*⁶, a tak podstatným spôsobom ovplyvniť architektonickú scénu medzivojnovej moderny.⁷

Weinwurm, podľa Matúša Dullu, „predstavoval najčistejší variant moderny vecného nemeckého typu“, hoci pripúšťa, že s ním bol vždy tak trochu problém, pretože to bol „... nemecky hovoriaci žid, podporovateľ komunistov, priateľ Husákovcov, obdivovateľ Sovietskeho zväzu, oddaný vyznávač kolektivismu, a navyše v jeho štýle nie je naozaj nič zo slovenského kultúrneho prostredia. Oveľa viac ho formovala berlínska, drážďanská či viedenská avantgarda ako náš folklór.“ A to boli dôvody, prečo sa príliš o ňom nehovorilo a ostal v úzadí mien ako Jurkovič a Belluš. Dulla však konštatuje, že čas na ocenenie aj tohto architekta dozrel.⁸

1 **Fotografia dvora komplexu Nová doba.**
Foto: Matej Kováč

2 **Model komplexu Nová doba.** Foto: Matej Kováč

Slovami Henriety Moravčíkovej, autorky komplexnej monografie o Weinwurmovi, Weinwurmovo dielo „predstavuje najkonzistentnejší príspevok slovenského prostredia do aktivít európskej architektonickej avantgardy“⁹. Po troch rokoch od vydania monografie o Weinwurmovi jej autorka prišla s výstavou, ktorú možno chápať ako ďalší krok k spoločenskému doceneniu osobnosti Friedricha Weinwurma.

Weinwurmovo architektonické dielo možno rozdeliť viacerými spôsobmi: na architektonické koncepty, publikované texty i účasť v spolkocho a spoločenskú angažovanosť, na bratislavskú a mimobratislavskú architektúru, na obytnú architektúru a architektúru administratívnu či polyfunkčnú, možno sledovať konštrukčné princípy, typické tvaroslovné prvky, ťažiskové detaily a možno na nej sledovať a skúmať vývoj dispozícií, uplatnenie princípov moderny a i. Výstava o Friedrichovi Weinwurmovi v SNG bola koncipovaná tak, aby poukázala na dve ťažiskové oblasti jeho pôsobenia: *na hľadanie novej architektonickej formy a na riešenie bytovej otázky*.¹⁰ Interpretované ohnisko výstavy bolo zacielené na hľadanie architektonickej formy vilovej architektúry a architektúry pre potreby riešenia bytovej otázky pre široké a sociálne slabšie vrstvy. Henrieta Moravčíková píše: „Na Weinwurmovi je zaujímavé to, že vo svojom diele dokázal sklbiť dve veci, ktoré v zmysle teoretikov avantgardy sa sklbiť nedajú: dokázal navrhovať diela pre buržoáziu... a paralelne navrhoval sociálne bývanie.“ Výstava sprostredkovala ideové a výrazové koncepty Weinwurmovho diela. Dva obytné súbory Unitas a Nová doba reprezentujú to najlepšie, čím slovenská avantgarda vďaka Weinwurmovi, prispela k riešeniu bytovej otázky pracujúcich, a to nielen v zmysle sociálnom, ale aj architektonickom. Tieto dva súbory boli na výstave uvedené podrobne, nakoľko išlo o ťažiskovú tému architekta, popri ktorej riešil aj postavenie jednotlivca a rodiny

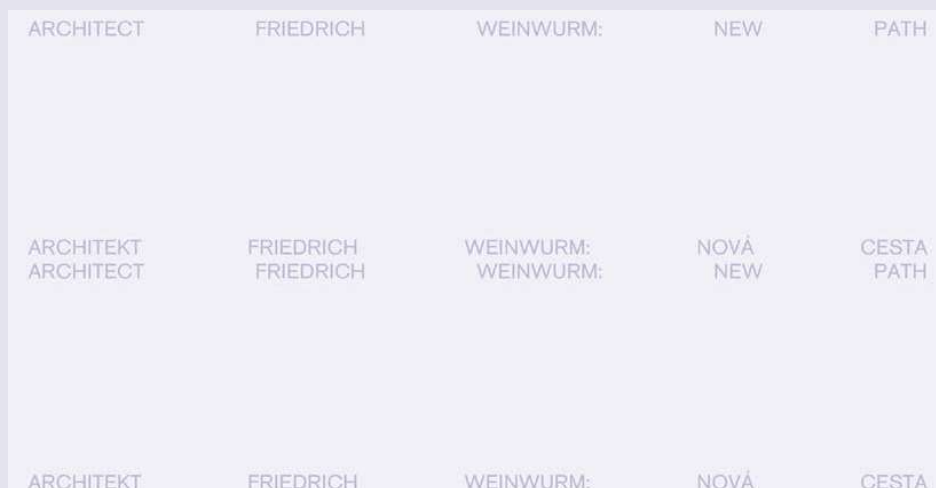
v modernej spoločnosti, kolektivismus, plánovanie, industrializáciu a štandardizáciu. Henrieta Moravčíková ich považuje „za najucelenejšie a najkomplexnejšie výpovede na tému bytu v širšom európskom kontexte.“¹¹ A v kontexte súčasného realitného boomeru, kde sa termín luxus skloňuje v každom páde, možno len konštatovať, že vtedajšie sociálne bývanie v oboch komplexoch možno nazvať viac luxusom než niektoré dnes navrhnuté diela. Tu však ide o luxus vynikajúceho konceptu (kde súčasťou Novej doby je zelený vnútroblok), ako aj priestorového, dispozičného a materiálového riešenia. Weinwurm totiž našiel v zmysle moderny, funkcionalizmu aj novej vecnosti také riešenie menších bytov, ktoré aj po takmer osemdesiatich rokoch obstojí podnes v požiadavkách a parametroch na kvalitnú architektúru aj kvalitný byt.

Vilovú architektúru na výstave reprezentovali koncepty viacerých vil v Bratislave: vila Riesner na Lermontovovej 13 (1923 – 1925), vila Lengyel na Podtatranského 3 (1928 – 29) s monumentálnym nástupným schodiskom, vila Pfeffer na Novosvetskej 8, 1934 – 35) či rodinný dom Graber, Marótyho 4 (1933). Výber diel zahŕňal napríklad aj výstavný pavilón pre Dunajské veľtrhy (1930) alebo bratislavské diela obytný a obchodný dom Schön na Obchodnej 4 (1933 – 34), alebo kaviareň Astóriu či Mestskú plaváreň Grössling, alebo budovu pre Životnú poisťovňu a účastinnú spoločnosť Phönix na Grösslingovej 6 (1928 – 29).

Aj keď dnešná doba pri interpretácii výstav poskytuje mimoriadne technické vymoženosti, autori pri vystavovaní Weinwurma zachovali triezvosť, stavili na jednoduchosť. Osvedčené spôsoby prezentácie architektonickej výstavy: dokumentácia, model, text, fotografia boli prístupom, ktorý sa najlepšie hodil k dobe, v ktorej architekt žil a pracoval, a vychádzali aj z charakteru jeho vecnej architektúry. Istým rozšírením výstavy boli

komentované prehliadky, ktoré objasnili, ako Weinwurm do svojej práce zapájal moderné princípy štandardizácie, kolektivismu a plánovania. Diskusie zas chceli predstaviť jeho osobnosť komplexnejšie, ako významného reprezentanta medzivojnovnej kultúry.

Na osvetlenie konceptu výstavy a architektonického diela použili autori v rámci expozície niekoľko interpretačných rovín. Prvou boli originály projektov dokumentácie objektov, ktorých „ručná práca“ nadchla hľadám každého návštevníka, a axonometrie na stenách. Druhou boli texty z dobovej tlače a literatúry, ktorá priniesla správu o reakcii na Weinwurmovo diela v dobe ich zrodu, umiestnené v jednoduchých preglegkových pultoch s presklením. A treťou boli súčasné veľkorozmerné aj menšie fotografie súčasného stavu architektúry. Mimochodom, napriek nie vždy lichotivému stavu diel, tie veľké formáty životnej veľkosti diela spôsobili, že návštevník stojaci pred záberom akoby zažíval architektúru v skutočnosti. Štvrtou rovínou bolo priestorové stvárnenie vybraných diel v modeloch (medzi nimi sú aj modely študentov Fakulty architektúry STU), piatou priblížením architektúry cez artefakt reálneho okna firmy Kraft a šiestou sériou komentovaných prednášok autorky či viaceré diskusie s účasťou autorky a rôznych kunsthistorikov, teoretikov architektúry a architektov o témach moderny, sociálneho bývania, a to počas celého trvania výstavy. Tieto prednášky sa sústredili na hľadanie odpovedí na otázky, napríklad: *Ako ovplyvnili diela Friedricha Weinwurma neskoršiu bytovú výstavbu na Slovensku a ovplyvnili ju vôbec? Ako súčasná architektúra reflektuje tému bývania? Sú princípy, ktoré architekt Friedrich Weinwurm uplatňoval vo svojej tvorbe, relevantné aj dnes? Môžeme vôbec na Slovensku hovoriť o sociálnom bývaní v zmysle architektonických koncepcií?* Práve tieto diskusie boli rozšírenou platformou pre hľadanie odkazu Friedricha

3 Pozvánka k výstave. Grafický dizajn: Lubica Segečová

Weinwurmu akýmsi premostením medzi medzivojnovou avantgardnou, vtedy spravovanou spoločnosťou a dnešnou spoločnosťou aj jej prístupu k architektúre.

Dnes je Weinwurmovo dielo ako celok uzavreté. Mnohé architektove budovy pretrvali dodnes, síce do niektorých bolo necitlivo zasiahnuté, daktoré boli zbúrané a iné chátrajú. No dôležitá súčasť osobnosti architekta Friedricha Weinwurmu bola, že ako tvorca chápal spoločenskú potrebu kvalitnej architektúry. Je až zarážajúce, aké aktuálne sú jeho myšlienky aj dnes, napr. Keď si prečítame v článku *Dobe primerané staviteľské umenie* z roku 1924: „Je nepochopiteľné, že verejnosť chce prijať len niektoré momenty moderného života, ako rýchlik, splachovací záchod, lietadlo atď., ale pri dome alebo pri zariadení stále ešte sníva o napodobenine nábytku z čias vkusu Márie Terézie,⁴¹² alebo „Čím to je, že sa za posledných tridsať rokov v oblasti umeleckých remesiel, ako aj v architektúre tak bezbreho hrešilo a vzniklo toľko gýču s porovnaním z predchádzajúcimi obdobiami...“⁴¹³ A v článku *Kam vedie nová cesta zas*: „Ak hovoríme o novej ceste, po ktorej v architektúre kráčame, nemôžem sa jednoducho odvolávať na formálnu reč a spôsob života dnešného ľudstva nechať bokom.“⁴¹⁴

Ak teda máme zhodnotiť výstavu *Friedrich Weinwurm: nová cesta*, bola výborná. Nielen preto, že využila príležitosť, ako spopularizovať „slovenského Loosa“ a ponúknuť čo najširšiemu publiku vymedzený prierez jeho diela, ale aj že prispela do diskusie, ako dnes možno vystavovať architektúru. Najcennejší vklad bolo Weinwurmovo posolstvo, jeho myšlienky, ktoré premostili minulosť a súčasnosť, ako aj to, že výstava dokázala ukázať architektonické skvosty, ktoré nemusia mať podobu luxusu, ani za nimi netreba cestovať do atraktívnych miest, no súčasná slovenská spoločnosť stále nedorástla na valorizáciu takejto kultúrnej hodnoty.

- 1 ORIŠKOVÁ, Mária: Predslov. In: ORIŠKOVÁ, Mária (ed.): *Efekt múzea: predmety, praktiky, publikum. Antológia textov anglo-americkéj kritickéj teórie múzea*. AFAD Press. Bratislava. 2006, s. 11.
- 2 Tamže, s. 8.
- 3 Tamže, s. 7.
- 4 ČOBEJOVÁ, Eva: *Weinwurmova nová vecnosť*. Dostupné: <https://www.tyzden.sk/casopis/16449/weinwurmova-nova-vecnost/>
- 5 MORAVČÍKOVÁ, Henrieta: *Architekt Friedrich Weinwurm. Nová cesta, katalóg k výstave*. SNG 2017, s. 8.
- 6 O pôvode vzniku a o používaní termínu „nová vecnosť“ sa dá dočítať podrobnejšie v kapitole *Puristická vecnosť Friedricha Weinwurmu*, v knihe *Matúša Dullu a Henriety Moravčíkovej: Architektúra 20. storočia na Slovensku*. Slovart, 2003, s. 86 – 87. Nemecký architekt Herman Muthesius ho použil v súvislosti s hnutím Arts and Crafts „na označenie funkčne podmieneného navrhovania predmetov“, od roku 1926 nesie sociálno-politické konotácie, začal sa používať na označenie socialistického prístupu k architektúre. Historici architektúry na Slovensku používali skôr synonymum purizmus, nová vecnosť sa pripisuje architektom nemeckého okruhu. A či už hovoríme o purizme, alebo o novej vecnosti, svoju úlohu v takejto architektúre zohrala modernizácia klasicistickej architektonickej tradície, ktorá súvisela s ekonomikou stavby a racionalizáciou tvorby.
- 7 MORAVČÍKOVÁ, Henrieta: *Architekt Friedrich Weinwurm. Nová cesta, katalóg k výstave*. SNG 2017, s. 8.
- 8 Slovenská novinárka Eva Čobejová napísala príležitosti vydania monografie o Friedrichovi Weinwurmovi v roku 2014 článok do časopisu *Týždeň* s názvom *Weinwurmova nová vecnosť*, kde cituje Matúša Dullu. Dostupné: <https://www.tyzden.sk/casopis/16449/weinwurmova-nova-vecnost/>
- 9 Tamže, s. 8.
- 10 Tamže, s. 8.
- 11 Tamže, s. 8.
- 12 *Katalóg k výstave Architekt Friedrich Weinwurm. Nová cesta*, SNG 2018, s. 35.
- 13 Tamže, s. 36.
- 14 Tamže, s. 49.